

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

SG St. Ursula: Docenten als gebruikers van onderzoeksgegevens en onderzoeksliteratuur

Sligte, H.; Volman, M.; Goei, S.L.; Kleijnen, R.; Roerdink, D.; Heurter, A.; Peetsma, T.

Publication date

2011

Document Version

Final published version

Published in

'En, heb je vandaag nog een goede vraag gesteld?' Wat onderzoek kan doen voor de professionalisering van docenten

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sligte, H., Volman, M., Goei, S. L., Kleijnen, R., Roerdink, D., Heurter, A., & Peetsma, T. (2011). SG St. Ursula: Docenten als gebruikers van onderzoeksgegevens en onderzoeksliteratuur. In D. Lockhorst, I. van den Berg, & M. Boogaard (Eds.), *'En, heb je vandaag nog een goede vraag gesteld?' Wat onderzoek kan doen voor de professionalisering van docenten* (pp. 49-55). (Durven, delen, doen). VO-raad. http://www.vo-raad.nl/userfiles/bestanden/SLOA/04_En-heb-je-vandaag-nog-een-goede-vraag-gesteld.pdf

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<https://dare.uva.nl>)

‘En, heb je vandaag nog een goede vraag gesteld?’

Wat onderzoek kan doen voor de professionalisering van docenten

**durven
delen
doen**

Ditte Lockhorst, Ineke van den Berg, Marianne Boogaard

*Henk Sligte, Monique Volman, Sui Lin Goei,
Ria Kleijnen, Dianne Roerdink, Anna Heurter,
Thea Peetsma*

3.4 SG St. Ursula

*Docenten als gebruikers van onder-
zoeksgegevens en onderzoeksliteratuur*

3.4.1 Context van het project

Op een mooie zonnige dag in juni 2010 is op Kasteel Baexem in Midden-Limburg een dertigtal personen bijeen: directeuren, docenten, mentoren en een ‘schakelcoach’ van Scholengemeenschap St. Ursula en van De Ortolaan, een school voor voortgezet speciaal onderwijs (vso), beide gevestigd in Heythuysen. Ook zitten er onderzoekers, ambulante begeleiders, twee ouders en een leerling aan tafel. De voorzitter van het samenwerkingsverband, tevens initiator van het project, leidt de bijeenkomst. Leerlingen van De Ortolaan serveren de aardbeienvlaai: Kasteel Baexem is een werkleerbedrijf voor leerlingen met speciale leerbehoeften voortkomend uit gedragsproblemen en/of psychiatrische problemen. Deze leerlingen worden cluster 4-leerlingen genoemd.

Het gezelschap sluit drie jaar samenwerking af, de Expeditie is bijna tot een einde gekomen. Leerling Raymond vertelt trots dat hij net geslaagd is voor zijn vmbo-examen en dat hij nu doorgaat naar het mbo, naar de laboratoriumschool. Hij was eerst een cluster 4-leerling die mocht schakelen naar bepaalde lessen op St. Ursula. Later mocht hij alle lessen in

het vmbo volgen. Het begin was moeilijk, omdat leraren op De Ortolaan toch meer je ‘vriend’ zijn en je medeleerlingen veel ‘echter’ zijn. Nu heeft Raymond zijn diploma en daar is hij heel trots op.

In 2007 werd de startbijeenkomst van het Expeditieonderzoek op hetzelfde kasteel gehouden. Op basis van de aanvraag van de twee scholen hadden onderzoekers van het Kohnstamm Instituut (Universiteit van Amsterdam, UvA) en van het Onderwijscentrum van de Vrije Universiteit (VU) een voorstel voor ‘collaboratief ontwerp-onderzoek’ gemaakt: onderzoek in samenwerking met de school rond een innovatie in wording. Die innovatie richtte zich op de vraag hoe cluster 4-leerlingen op een reguliere school een vmbo-diploma kunnen halen. Dat is in ieder geval gelukt bij Raymond en nog drie andere leerlingen. Zonder schoolontwikkeling en vooral professionalisering van vmbo-docenten was dat niet of moeilijker gerealiseerd. Onderzoek heeft daar een duidelijke rol in gespeeld. Daarom richten we ons in deze bijdrage op de vraag hoe onderzoek van de Expeditie heeft bijgedragen aan de professionalisering van docenten op SG St. Ursula. Vooral belangrijk bleek de gezamenlijke ontwikkeling van instrumenten door docenten en onderzoekers en het gebruik door docenten van resultaten die de inzet van deze instrumenten heeft opgeleverd.

3.4.2 Opzet van het onderzoek

In jaarlijkse cycli van drie fasen

– ontwerp, uitvoering pilot en reflectie – zijn:

- a) door de projectgroep steeds vernieuwingen ontworpen met het doel cluster 4-leerlingen per vak te laten schakelen en uiteindelijk te integreren in het reguliere vmbo
- b) door de onderzoekers gegevens verzameld, geanalyseerd en gerapporteerd, om de conclusies vervolgens
- c) in een reflectiebijeenkomst met schoolteams en onderzoekers gezamenlijk te interpreteren.

In de volgende jaarlijkse cyclus werd nadere actie ondernomen en werden nieuwe vraagstukken aangepakt. De onderzoekers keken zowel aan de hand van ontwerp vragen naar de processen als aan de hand van evaluatievragen naar de uitkomsten en opbrengsten van die processen. De onderzoekers en het projectteam van de school formuleerden die vragen samen.

De belangrijkste procesgerichte vraag gedurende de gehele periode was: ‘Onder welke voorwaarden is het mogelijk om cluster 4 geïndiceerde leerlingen te integreren in het reguliere onderwijs en hen de mogelijkheid te bieden tot het behalen van een diploma in een synthese-klas?’ Om die vraag te beantwoorden werd gekeken naar selectiecriteria om te

bepalen of leerlingen van De Ortolaan in aanmerking kwamen voor de synthese-klas, zoals type stoornis, IQ en leerachterstanden. Vervolgens werd onderzocht hoe dit vertaald werd naar te stellen eisen aan de schoolorganisatie, de zorgstructuur en zorgarrangementen, het onderwijszorgbeleid, de leeromgeving, het curriculum, de pedagogisch-didactische aanpak en competenties van docenten. Daarnaast werd onderzocht hoe de samenwerking met leerlingen uit regulier en speciaal onderwijs, maatschappelijke partners en ouders/verzorgers vorm kreeg. Op deze wijze werd steeds duidelijker welke voorwaarden doorslaggevend waren voor succesvolle integratie. De belangrijkste evaluatievragen waren: ‘lukt het om cluster-4-leerlingen een diploma te laten halen?’ en ‘gaan leerlingen met plezier naar school?’ Voor het onderzoek zijn gedurende de hele periode dossiers van schakelende leerlingen opgebouwd, zijn allerlei instrumenten ontwikkeld en ingezet, is geobserveerd en geïnterviewd en is vooral ook samen met docenten gewerkt aan het onderzoek en het gebruiken van onderzoeksresultaten.

3.4.3 Draagvlak en professionalisering

In de loop van het onderzoek werd het steeds duidelijker dat de innovatie – de syntheseklas als onderwijszorgarrangement – niet alleen gericht was op de integratie van vso-leerlingen maar ook op schoolontwikkeling in de richting van passend onderwijs en passende zorg. In

die schoolontwikkeling vielen twee hoofdstromen te onderscheiden: enerzijds het steeds meer protocolleren van het handelen van alle actoren die bij de innovatie betrokken zijn; anderzijds het beter betrekken van docenten bij de innovatie in combinatie met hun professionalisering.

In het eerste jaar bleek uit project-groepvergaderingen en interviews met mentoren van de syntheseklassen en vmbo-docenten die lesgeven aan de syntheseleerlingen, dat zij nauwelijks waren voorbereid op de innovatie. Er was een korte voorbereidingstijd, summiere informatie en geen kennismaking tussen docenten van de beide scholen. Draagvlakvergroting en communicatie naar de docenten die lesgeven aan de syntheseleerlingen was nodig. En daarnaast – in het licht van de visie op inclusief en passend onderwijs – betere scholing en professionalisering

De onderzoekers merkten in het onderzoeksverslag over het eerste jaar op dat er nog onvoldoende werd geredeneerd vanuit het perspectief van de vmbo-docent die nog nooit met vso-leerlingen te maken had gehad. Vooral de bij het onderzoek betrokken orthopedagogen van de VU adviseerden meer aandacht te geven aan het pedagogisch-didactisch handelingsgericht werken met de syntheseleerlingen en ook met de reguliere leerlingen. Dat kwam neer op: meer denken in termen van talenten en

mogelijkheden van leerlingen dan vanuit problemen en beperkingen. Docenten konden zo de vraag leren stellen: ‘wat kan deze leerling, in deze school, in deze klas, bij deze leraar van dit vak en bij deze taak/opdracht?’

De vraag was nu hoe onderzoek ingezet kon worden om de professionalisering van docenten en andere bij de innovatie betrokken actoren te bevorderen. Daarnaast was er de wens om de samenwerking tussen docenten en onderzoekers te verbeteren. Deze twee aspecten werden gecombineerd door de ontwikkeling en het gebruik van onderzoeksinstrumenten die bijdragen aan deskundigheidsbevordering in te zetten als middel voor de samenwerking van docenten en onderzoekers.

3.4.4 Instrumenten

Om het pedagogisch-didactisch handelingsgericht werken van de vmbo-docenten te verbeteren, om meer draagvlak te verkrijgen voor de innovatie en om zicht te krijgen op de ontwikkeling van de school naar inclusief en passend onderwijs werden drie initiatieven genomen:

- een ‘kijkwijzer’ ontwikkelen en gebruiken om docenten beter te leren observeren in de context van de les en de klas;
- de eigen competenties van de docenten inschatten aan de hand van competentieprofielen;

- de zorgcapaciteit van individuele docenten en de school als geheel inschatten.

3.4.4.1 Kijkwijzer

Onderzoekers ontwikkelden een kijkwijzer in samenwerking met het docententeam van SG St. Ursula, waaronder docenten van de schakelleerlingen, de schakel-coach, de orthopedagoog van De Ortolaan en een lid van de schoolleiding. Doel ervan was docenten bewuster te maken van het gedrag van schakel- c.q. syntheseleerlingen in een taakgerichte situatie, zodat ze vervolgens gericht konden observeren.

Eerst bepaalden onderzoekers samen met de docenten welk leerlinggedrag te observeren was op basis van op school aanwezige kijklijsten en van door de onderzoekers ingebrachte literatuur. Daarna bepaalden ze welke taakgerichte lesfasen in een les te onderscheiden zijn en welk type observaties daar bij hoort. Met een eerste versie van de kijkwijzer keek men vervolgens naar een video van een economieles met twee schakelleerlingen. Bij het scoren bleken items te vaag of niet goed geformuleerd. Een tweede versie van de kijkwijzer werd vervolgens ingezet om (synthese-) leerlingen te observeren. In de laatste scholingsbijeenkomst kwam de definitieve kijkwijzer tot stand. Met de docenten stelden de onderzoekers vast dat het doel van de kijkwijzer het 'klein kijken' binnen de klassensituatie was om het proces vast

te leggen tijdens de fasen van de les: binnenkomst, oriëntatie, instructie, verwerking, afsluiting. Elke fase kent specifieke items die men op een vijfpuntsschaal kan scoren (figuur 3.8).

Hierna verzamelden de docenten regelmatig observatiegegevens met de kijkwijzer die totaal uit 46 items bestaat. Voor de schakelleerlingen werd een observatieprotocol ontwikkeld om aan te geven welke docenten welke leerlingen bij welke vakken moesten observeren. De observatiegegevens zijn toegevoegd aan de longitudinale dossiers van de schakelende leerlingen die de school in het kader van het onderzoek opgebouwde.

3.4.4.2 Competentieprofielen

Uit het onderzoek in het eerste jaar bleek tevens dat de docenten in het reguliere vmbo twijfels hadden of ze wel met moeilijke jongeren om konden gaan. Om een inschatting te maken van de eigen competenties om syntheseleerlingen in hun lessen te kunnen integreren werd het competentieprofiel 'Omgaan met leerlingen met gedragsproblemen' ingezet (Van Gennip et al, 2007). De docenten konden zichzelf hiermee een cijfer van 1 tot 10 geven op interpersoonlijke, pedagogische, vakinhoudelijke en didactische, organisatorische competentie, competentie in samenwerking met collega's en zorgcoördinator, met ouders en externe hulpverleners en tot slot competentie in reflectie en ontwikkeling.

Figuur 3.8 Voorbeeld van items in de kijkwijzer

Binnenkomst

	--	-	+/-	+	++	
Komt niet rustig de klas in						Komt rustig de klas in
Zoekt geen contact met anderen						Zoekt contact met anderen
Heeft grof taalgebruik naar anderen						Heeft geen grof taalgebruik
Maakt een lusteloze indruk						Maakt een levendige indruk
Legt spullen niet op tafel klaar						Legt spullen op tafel klaar
Oriëntatie						
Veroorzaakt onrust						Veroorzaakt geen onrust
Heeft zijn spullen niet bij zich						Heeft zijn spullen bij zich
Luistert niet naar de docent						Luistert naar de docent
Volgt de docent niet						Volgt de docent

Elk cijfer moest onderbouwd worden met concreet benoemd gedrag waarin de competenties zichtbaar worden. Alle scores van de zelfinschatting waren ruim voldoende tot (zeer) goed. De orthopedagogische onderzoeker kwam vervolgens weer in beeld om individuele gesprekken te voeren over de resultaten, met een focus op leer- en ontwikkelpunten. Zo vonden de docenten vooral gerichte scholing en coaching zinvol als deze direct gericht zijn op complexe praktijksituaties. De hele groep voerde daarna groeps-gesprekken over hun competenties. We zagen zo dat de inzet van een beproefd instrument in combinatie met nadere duiding van de uitkomsten in gesprek met onderzoekers meer duidelijkheid en vertrouwen gaf ten aanzien van het eigen handelen van de docent en de innovatie rond de integratie van leerlingen met specifieke leerbehoeften.

3.4.4.3 Zorgcapaciteit

Zowel vanuit de projectgroep als vanuit de docenten was er behoefte meer inzicht te krijgen in de mogelijkheden van het gehele team van SG St. Ursula om leerlingen met specifieke pedagogisch-didactische behoeften te kunnen opvangen. Er is toen een derde instrument rond zorgcapaciteit ingezet, dat afgeleid is van het instrument 'Profiel Leerlingenzorg' (Van der Leij et al, 2003). Hiermee wordt een indicatie van de orthopedagogische kwaliteit van basisscholen verkregen. Dat geschiedt aan de hand van korte schetsen van fictieve leerlingen (vignetten), waarbij de leraar wordt gevraagd zijn of haar gedachten erover te laten gaan. Ten behoeve van het PRIMA-cohortonderzoek is een aangepaste versie gemaakt (Smeets et al, 2007). Deze versie is de basis geweest voor het instrument in dit onderzoek

Figuur 3.9

Webpagina zorgcapaciteit SG St. Ursula

binnen de Expeditie dat uiteindelijk uit 24 vignetten bestond (figuur 3.10).

Op de eerste pagina van een webomgeving was een inleiding opgenomen onder de titel 'Zorgleerlingen en de draagkracht van de school' (figuur 3.9). Vervolgens verschenen de vignetten in willekeurige volgorde.

Per vignet moesten docenten drie vragen beantwoorden:

1. Kunt u deze leerling in uw les onderwijs geven?
2. Welke kennis, vaardigheden en middelen heeft u nodig om deze leerling succesvol onderwijs te laten volgen in uw lessen?
3. Waar is deze leerling volgens u het beste af?

Uit de resultaten bleek dat de vmbo-docenten bij alle categorieën de speciale onderwijsbehoefte en de zwaarte daarvan goed herkenden. Meer dan 80 procent van de docenten denkt een aanpak in de klas

Figuur 3.10 Voorbeeld van een fictieve leerlingschets in een vignet

Voorbeeld van vignet Autisme lichte vorm
Rob gedraagt zich vaak een beetje vreemd. Hij lacht op momenten dat dit niet gepast is. Bijvoorbeeld tijdens het voorlezen van een verhaal dat alle andere leerlingen 'zielig' vinden. Hij trekt gekke gezichten en doet de docent na. Hij ligt er uit bij zijn klasgenoten, maar heeft in een andere groep wel een vriendje. Het liefst is hij bezig met rekenen, waarin hij dan ook steeds verder voorloopt. Taal is wat magertjes. (10A)

te kunnen realiseren voor de lichte vormen van ADHD, autisme, dyslexie en faalangst. Wat betreft sociaal-emotionele problemen is dat wat minder (64 procent), bij de lichte NT2-problemen ligt het iets onder 50 procent en van de lichte gedragsproblemen zegt 40 procent dat men het kan opvangen. De leerlingen met iets zwaardere vormen van ADHD, dyslexie en faalangst zijn naar de mening van meer dan de helft van de respondenten zonder extra ondersteuning adequaat op te nemen in de klas. Bespreking van de uitkomsten leverde een goede basis voor een nadere bepaling van het mogelijke en gewenste zorgaanbod op de school. Een onderlinge discussie over de benodigde ondersteuning, kennis en vaardigheden van de docenten bleek een onmisbaar onderdeel daarvan. Ook in schooljaar 2009-2010 zette de school het instrument weer in. De zorgcapaciteit van de school bleek toegenomen te zijn.

3.4.5 Opbrengst voor de docent

Deze bijdrage is geschreven vanuit het perspectief van de onderzoekers. Ook voor hen kende de zoektocht naar vruchtbare samenwerking met docenten nieuwe aspecten. Daarbij was het fijn dat de Expeditie drie jaren duurde. Pas na de reflectiebijeenkomst waarin de eerste onderzoeksrapportage werd besproken, ontstond zicht op geschikte samenwerkingsvormen. In het voorgaande is geschetst dat de focus van dit docentgerichte deel van het onderzoek vooral lag op het creëren van meer eigenaarschap over de innovatie aan de kant van de docenten, door meer kennis te verkrijgen over leerlingen in het vso, meer na te denken over eigen competenties, onderzoeksinstrumenten in te zetten die het eigen handelen verbeteren, en vertrouwen opbouwen dat de school als geheel het kan en de goede weg op gaat. Onderzoeksinstrumenten die in overleg en samenwerking met docenten ontworpen werden, konden daardoor goed beantwoorden aan leerbehoeften van docenten. Steeds was de dialoog over aspecten van de innovatie en over onderzoeksresultaten tussen docenten en onderzoekers belangrijk om te kunnen reflecteren op de vraag wat dit betekende voor het individu en de school. Daarbij werd de onderzoekers ook vaak om advies gevraagd en gaven onderzoekers ook nascholing. De rol van objectieve, buiten de context staande onderzoeker past niet bij dit type praktijkgericht schoolnabij onderzoek.

We hebben gezien dat deze vorm van samenwerking van docenten en onderzoekers zoden aan de dijk zet. Ten eerste zijn de resultaten heel concreet en bruikbaar in de onderwijspraktijk. Onderzoeksinstrumenten helpen de docenten beter te kijken en te signaleren en beter de eigen en collectieve competenties en zorgcapaciteit in te schatten.

Vooraf het besef even stil te staan bij wat er gebeurt, dat te analyseren en dan beter te handelen heeft meerwaarde. ‘Reculer pour mieux sauter’, zoals de Fransen zeggen. Dit is in feite wat Donald Schön verstaat onder de ‘reflective practioner’ (1983). En door onderzoeksinstrumenten te ontwerpen en aan te bieden, deze in te zetten en de resultaten daarvan voor zichzelf en anderen te gebruiken, leert de docent de onderzoeksbril op te zetten ter verbetering van het handelen en ter verbetering van het weten hoe de zaken in elkaar steken.

Referenties

- Gennip, J. van, Marx, T. & Smeets, E. (2007). *Docentcompetenties voor het omgaan met gedragsproblemen*. Eindrapport 413-05-015. NWO-BOPO-onderzoek. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit.
- Leij, A. van der, Peetsma, Th., Roeleveld, J. & Wolf, K. van der (2003). *Profiel Leerlingenzorg*. De orthopedagogische kwaliteit van de basisschool. Intern rapport SCO-Kohnstamm Instituut, Universiteit van Amsterdam.
- Schön, Donald A. (1983). *The reflective practioner. How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Smeets, E., van der Veen, I., Derricks, M. Roeleveld, J. (2007). *Zorgleerlingen en leerlingenzorg op de basisschool*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit.

Colofon

Over het Innovatieproject

Het Innovatieproject van de VO-raad heeft de afgelopen jaren gewerkt aan kwaliteitsverbetering van het voortgezet onderwijs door scholen te faciliteren en te ondersteunen bij innovatietrajecten.

Innovaties met dit doel, afkomstig van scholen zelf, zijn wetenschappelijk onderzocht en onderbouwd.

Deze publicatie is gemaakt in opdracht van het Innovatieproject van de VO-raad. Eén van de meest in het oog springende activiteiten van het Innovatieproject is *Expeditie durven, delen, doen*. De themabundel *Wat onderzoek kan doen voor de professionalisering van docenten* is geschreven in opdracht van het Innovatieproject van de VO-raad. Prof. dr. Sietske Waslander is coördinator van het wetenschappelijk onderzoek. Deze publicatie is te bestellen via www.vo-raad.nl.

Auteurs

ILO, Universiteit van Amsterdam: Sarah Blom, Gonny Schellings / Kohnstamm Instituut, Universiteit van Amsterdam: Marianne Boogaard, Anna Heurter, Thea Peetsma, Henk Sligte / IVLOS, Universiteit Utrecht: Ineke van den Berg / Oberon: Marleen Kieft, Ton Klein, Ditte Lockhorst / Onderwijscentrum, Vrije Universiteit: Sui Lin Goei, Ria Kleijnen, Dianne Roerdink, Monique Volman (sinds voorjaar 2010 UvA) / M.m.v. Mathieu Arnouts, Montaigne Lyceum, Den Haag

Redactie

Eindredactie: Ineke van den Berg, Marianne Boogaard en Ditte Lockhorst / Tekstredactie: Mieke Aarts

Ontwerp

OSAGE / communicatie en ontwerp, Utrecht

Fotografie

VO-raad en Joost van Velsen. Met dank aan de scholen die foto's voor de publicatie beschikbaar gesteld hebben.

Druk

Gravo Offset, Purmerend

ISBN

9789491163012

Utrecht, januari 2011